

Implicacións prácticas das relacións internacionais: un estudo comparativo das perspectivas construtivistas de Alexander Wendt e Richard Lebow

Fernando Miranda España

Universidade de Santiago de Compostela

Diego Sande Veiga

Universidade de Santiago de Compostela

RESUMO: Este documento proporciona unha análise comparativa do Construtivismo Social de Alexander Wendt e da Teoría Cultural de Robert Lebow no campo das Relacións Internacionais. A pesar de compartir certos puntos en común, as dúas teorías diverxen en varios aspectos, o que as fai parecer distantes e irreconciliables. Este análise examina estas diferenzas, así como as semellanzas entre as dúas teorías, arroxando luz sobre as súas respectivas contribucións á comprensión das relacións internacionais, co obxectivo de ofrecer unha visión integral das obras de Lebow e Wendt e buscar unha mellor comprensión do construtivismo como teoría e os seus puntos de debate, así como as súas implicacións prácticas.

Palabras Chave: Relacións Internacionais, Construtivismo, Comparación, Lebow, Wendt.

Implicaciones prácticas de las relaciones internacionales: un estudio comparativo de las perspectivas constructivistas de Alexander Wendt e Richard Lebow

RESUMEN: Este documento proporciona un análisis comparativo del Constructivismo Social de Alexander Wendt y la Teoría Cultural de Robert Lebow en el campo de las Relaciones Internacionales. A pesar de compartir ciertos puntos en común, las dos teorías divergen en varios aspectos, lo que las hace parecer distantes e irreconciliables. Este análisis examina estas diferencias, así como las similitudes entre las dos teorías, arrojando luz sobre sus respectivas contribuciones a la comprensión de las relaciones internacionales, con el objetivo de ofrecer una visión integral de las obras de Lebow y Wendt y buscar una mejor comprensión del constructivismo como teoría y sus puntos de debate, así como implicaciones prácticas

Palabras Clave: Relaciones Internacionales, Constructivismo, Comparación, Lebow, Wendt.

Practical implications of international relations: A comparative study of the constructivist perspectives of Alexander Wendt and Richard Lebow

ABSTRACT: This document conducts a comparative examination of Alexander Wendt's Social Constructivism and Robert Lebow's Cultural Theory in the realm of International Relations. Although there are similarities, the two theories diverge on several aspects, creating a percep-

tion of distance and irreconcilability. Through this analysis, the differences and similarities between the two theories are explored, elucidating their respective impacts on comprehending international relations. The aim is to offer a comprehensive overview of Lebow and Wendt's theories, aiming for a deeper understanding of constructivism and its areas of contention, as well as its practical implications.

Keywords: International Relations, Constructivism, Comparison, Lebow, Wendt

1. Introducción

En 1971, Marvin Gaye publicou un disco que pronto se convertería nun dos seus traballos máis recoñecidos. Un álbum cheo de preguntas sobre moitos dos problemas aos que se enfrontaban os Estados Unidos de principios dos setenta, sendo a guerra de Vietnam un dos seus temas centrais. Coherentemente, o nome do álbum non era outro que: “*What’s going on*”, unha afirmación que, representando as frustracións de Gaye, serve igualmente para describir a cuestión central detrás da disciplina que son as Relacións Internacionais (RI).

Na procura de dar unha resposta axeitada, o campo da RI viu o ascenso e a caída de moitas teorías, como o liberalismo e o realismo. Estas dúas teorías foron dominantes durante moitos anos, pero cando a Guerra Fría chegou a un fin que estas non podían explicar nin comprender, deixaron un baleiro no cumio da disciplina que moitas teorías intentaron reivindicar (Barnett, 2018). Entre todos eles, unha destacou especialmente: o construtivismo.

Esta teoría, acuñada inicialmente por Nicholas Onuf (1989), ascendeu no campo das RIs grazas á lagoo deixada polas teorías realistas e liberais (Sørensen et al., 2022); así como polos desenvolvementos que estaban a suceder no campo das ciencias sociais (Barnett, 2018). A combinación destes factores persuadiu a moitos académicos a introducir varias propostas científicas sociais no campo, creando eventualmente a teoría que agora coñecemos como constructivismo.

En termos sinxelos, este enfoque considera que o sistema internacional, así como os supostos e os conceptos fundamentais da disciplina, como a soberanía, non son fenómenos naturais, senón construcións sociais erixidas en ideas e entendementos compartidos por actores internacionais (Sørensen et al. 2022 e Barnett, 2018). Non obstante, os múltiples compoñentes e niveis analíticos que conforman a teoría construtivista levaron a desacordos e á formación de distintas faccións dentro desta rama (Sørensen et al., 2022). Un dos mellores exemplos destas divisións pódese ver ao comparar a *delgada* teoría construtivista de Alexander Wendt (Wendt, 1999, p. 2), unha das figuras máis coñecidas desta rama teórica (Sørensen et al., 2022), e a teoría cultural de Richard Ned Lebow, quen é moi crítico coa postura presentada por Wendt, optando por unha teoría moito máis radical.

Dado que o construtivismo segue sendo un enfoque relativamente recente no campo, comparar dúas teorías que parecen situarse en extremos opostos do seu espectro, como as que acabamos de mencionar, ofrece unha oportunidade inestimable para afondar a nosa comprensión desta teoría, e estimar a súa aplicabilidade práctica. Con esta idea en mente, este documento

realizará a devandita comparación, analizando en primeiro lugar a teoría de Wendt, centrándose fundamentalmente en *"Anarchy is What States Make of It"* (1992), á vez que consulta os seus outros traballos. Despois, o artigo mergullarase na teoría máis recente de Lebow sobre a materia, principalmente incluída no seu libro: *"A Cultural Theory of International Relations"* (2008). En terceiro lugar, este traballo abordará as semellanzas que unen as dúas teorías baixo a rama construtivista -a pesar da etiquetaxe que Lebow fai de Wendt (Resnick, 2016), antes de destacar tres das principais diferenzas entre elas. Finalmente, este traballo concluirá acentuando os resultados e as súas implicacións prácticas.

2. Análise Teórico

Nesta sección, exploraremos e compararemos as teorías de Wendt e Lebow, afondando nos seus conceptos e argumentos para comprender a dinámica que eles presentan dos sistemas e actores internacionais. Esta análise dividirase en dúas subseccións: unha centrada no Construtivismo Social de Wendt e a outra na Teoría Cultural de Lebow.

2.1. O Construtivismo Social de Wendt

A teoría de Wendt fixo a súa aparición no medio do debate que seguiu ao final da Guerra Fría. Segundo el, o seu obxectivo era crear un camiño intermedio entre os dous lados do debate ao tempo que se buscaba unha saída a ese *impasse* explicativo que esta redacción mencionou con anterioridade (Wendt, 1992). Para iso, Wendt constrúe a súa teoría arredor de moitas ideas neorrealistas, especialmente sobre as suposición de que a anarquía na que se basea o sistema internacional implica un sistema de autoaxuda. Neste aspecto, aínda que os neorrealistas argumentan que esta idea é un feito, Wendt argumenta que esta suposición é, en cambio, un resultado da interacción entre actores internacionais.

Para chegar a este punto, Wendt afirma que ao interactuar con outros actores, podemos ou ben actuar pensando no *"peor dos casos"*, como argumentarían os neorrealistas; ou actuar en función de probabilidades (Wendt, 1992). Se nas nosas interaccións tivéssemos que asignar probabilidades, as asignaríamos avaliando os nosos encontros cos outros actores. Desas valoracións extraeríamos un conxunto particular de significados sobre o outro e sobre o sistema no que nos atopamos (Wendt, 1992). Despois de extreir estes significados, o modo en que interactuamos cos demais será moldeado por eles: *"Os estados actúan de xeito diferente cos inimigos que cos amigos"* (Wendt, 1992, p. 397). Wendt argumenta entón que cando estes significados son tomados por moitos actores, converténdose así en significados colectivos, constituirán estruturas que organizan as nosas accións (Wendt, 1992). En consecuencia, o teórico cre que as identidades comezarán a aparecer cando os actores comece a participar e interactuar arredor destes significados colectivos.

Do mesmo xeito que a interacción entre actores, as identidades son unha idea central na teorización de Wendt e, ao igual que os significados, as identidades xogan un papel na forma en que os actores avalían esas interaccións intra-estatais. Non só iso, senón que Wendt tamén considera que estas son *"a base dos intereses"* (Wendt, 1992; p. 398); é dicir, cre que as identidades xogan un papel fundamental na conformación dos intereses de cada actor. Sobre este asunto,

Wendt afirma que a falta de identidade dificulta moito o abordaxe de situacións inesperadas, así como a definición de intereses. Basea esta afirmación argumentando que ese era precisamente o problema no que se atopaban EEUU e a URSS co final da Guerra Fría: “*Sen as atribucións mutuas de ameaza e hostilidade da Guerra Fría para definir as súas identidades, estes estados [EEUU e a URSS. URSS] parecen inseguros de cales deberían ser os seus “intereses”*” (Wendt, 1992, p.399).

Non obstante, aínda que estas institucións se constrúen socialmente, Wendt admite que estas contan cunha rixidez institucional (Wendt, 1992), é dicir, unha vez que estas estruturas están establecidas, é difícil afastarse delas. Non obstante, Wendt argumenta que o cambio é posible. Sobre este tema, o noso autor afirma que certas institucións establecen as bases perfectas para iso, particularmente nomeando a soberanía e a cooperación, pero no fenómeno no que centra a súa mirada Wendt, é no concepto de cambio autorreflexivo ou *toma de roles* (Wendt, 1992, p. 419; Wendt, 1999, p. 329).

Neste sentido, o noso teórico mira a Mead (1934) e adapta á súa teoría a distinción que desenvolveu entre o “*me*”, que Wendt considera que son os significados que outros atribúen a un determinado actor, e o “*I*”, os significados que o actor atribúese a si mesmo (Wendt, 1999) Esta distinción entre o “*me*” e o “*I*” permite a posibilidade de autorreflexión, e de cuestionar a propia identidade (Wendt, 1992). Tal posibilidade, combinada co feito de que identidade e os intereses constitúen estruturas que, aínda que son robustas, son capaces de cambiar; ofrécenos a xanela que Wendt quería construír para comprender o “*Novo Pensamento*” de Gorbachov e como este puido rematar a Guerra Fría. Non obstante, Wendt aclara que para que a autorreflexión tome forma como o fixo na Unión Soviética, debe haber unha razón, e os beneficios de cambiar a identidade deben ser maiores que os custos (Wendt, 1992).

2.2. A Teoría Cultural de Lebow

Lebow comparte moitos conceptos e ideas co seu compañeiro construtivista, pero, como xa mencionou este documento, é bastante crítico co enfoque de Wendt. Pola súa banda, Lebow presenta o que el denomina “*teoría cultural*”, un enfoque construtivista centrado no análise das persoas e as súas interaccións para comprender e diseccionar os sistemas internacionais, e predicir o comportamento dos seus actores.

Lebow basea a súa teorización no concepto de motivos, postulado por Aristóteles e Platón ao caracterizar a psique humana (Lebow, 2008). Para el, estes motivos son trazos compartidos por todos os individuos, aínda que poden variar nas formas en que se manifestan. Tres deles representan as necesidades humanas universais: o apetito (riqueza), o espírito (autoestima) e a razón; así como o medo (Lebow, 2008, pp. 88-97). Lebow argumenta que estes motivos non só impulsan as accións dos individuos, senón que tamén son a columna vertebral dos sistemas políticos domésticos e internacionais.

Para Lebow, o apetito, a razón, o medo ou o espírito poden ter unha prioridade diferente. Cando moitos actores poñen un motivo común na parte superior da súa xerarquía, dan paso á creación dunha cultura/mundo baseada no motivo priorizado, o que da lugar tamén a unha comprensión da xustiza particular (Lebow, 2008). Neste asunto, aínda que o teórico reconece que estes mundos non representan a totalidade da nosa realidade “mixta”, Lebow mantén que a

aplicación desta teoría ofrece unha gran capacidade de análise e predición. Dito doutra forma, se logramos identificar cal dos catro motivos se sitúa por riba dos outros dentro dun particular estado, poderemos inferir e predicir moitos aspectos esenciais dun determinado actor: a saber, os graos de cooperación, conflito e asunción de riscos (Lebow, 2008, p. 59).

A forma na que a susodita xerarquización ten lugar, non é outra se non a través da interacción. Para Lebow, os actores non nacen cunha xerarquía clara de motivos; senón que estes son están “*socializados con eles*” (Lebow, 2008, p. 506). A xerarquía resultante de dita interacción afectará, como resultado, a esa socialización. Neste tema, Lebow tamén cre que a interacción e os motivos xogan un papel constituínte na formación de identidades (ou identificacións, como máis tarde aclarará este artigo). E, do mesmo xeito que Wendt, tamén cre que a identidade é, á súa vez, en parte responsable de determinar os intereses e, polo tanto, o comportamento dos actores (Lebow 2008 e 2016). Con todo, unha diferenza crucial que Lebow mantén con respecto a outros construtivistas, e con Wendt, vén da súa crenza de que “*os actores non son prisioneiros da súa socialización*” (Lebow, 2008, p. 563).

Lebow considera que a interacción é un fenómeno imperfecto. En particular, cre que deixa espazo suficiente para que a axencia e as crenzas influan nos actores, permitindo graos de variación na priorización dos motivos (Lebow, 2008). Esta idea de variación, de cambio, é unha das pezas centrais da teoría. Para Lebow, aínda que o cambio é a norma do sistema, tamén expresa que: “*Como coa evolución biolóxica, non hai un camiño lineal, [...] nin hai ningún obxectivo predeterminado ao que se dirixa a evolución*” (Lebow, 2008, p. 97). Noutras palabras, non hai movemento cara unha estrutura determinada, nin cara unha xerarquía ideal de motivos; de feito, argumenta que a única sensación de robustez provén do grao en que as “*élites*” do mundo/cultura se axusten á loxística e aos principios da xerarquía dada (Lebow, 2008).

Para Lebow o cambio pode producirse de diferentes xeitos, pero Lebow destaca dous deles: o cambio causado polo comportamento (1) e o cambio provocado polos propios actores (2). No que respecta ao primeiro tipo de cambio, mentres Lebow afirma que os motivos teñen un impacto determinante na forma de comportarse dos actores, considera que tamén ocorre o contrario (Lebow, 2008). Lebow cre na existencia de “*feedback*” en cada paso da cadea de interacción. Debido a este feedback, o comportamento ten o potencial de remodelar os intereses dos actores, o que consecuentemente provoca un cambio nas súas identidades. Cando se cambian moitas identidades, ou cando se cambian as identidades das “*élites*”, o comportamento pode transformar a xerarquía de motivos do sistema.

Respecto o segundo tipo de cambio, Lebow sostén que os actores teñen a capacidade de cambiar o carácter do sistema no que funcionan alterando a súa percepción de si mesmos e as súas formas de interactuar. Particularmente, Lebow pon o foco, de novo, nas “*élites*”, argumentando que son as que teñen máis potencial para crear e iniciar discursos que enfatizan unha xerarquía distinta e, así, impulsar un cambio (Lebow, 2008, p.567).

3. Comparación

Despois de botar unha ollada rápida a ambas as teorías construtivistas, esta sección centrase en comparar ambas obras, arroxando luz sobre as súas semellanzas e avaliando tres das

súas principais diferenzas. O enfoque comparativo empregado neste documento é descritivo e dedutivo, centrándose na identificación das semellanzas e diferenzas fundamentais entre as dúas teorías mediante un exame dos escritos e ideas mostrados de ambos os autores.

3.1. Semellanzas

A pesar das diferenzas que este artigo destacará e das críticas que Lebow levanta contra a teorización de Wendt, estas dúas teorías comparten un conxunto de crenzas e ideas fundamentais que as reúnen baixo a rama do construtivismo. Nesta nota, aínda que os dous teóricos discuten a interacción de xeitos distintos e vinculan conceptos diferentes a ela, non se pode negar que unha parte significativa de ambas teorías se constrúe arredor deste fenómeno. Particularmente, Wendt argumenta que sen interacción, non crearíamos significados (Wendt, 1992), e igualmente, Lebow cre que, aínda que os motivos que presentou son universais, estes non se xerarquizarán ata que se produza unha socialización (Lebow, 2008). Sen eses significados e esa xerarquización non seguirían as identidades e os intereses, e con eles tampouco existirían as institucións ou as culturas construídas arredor delas. Así, a pesar das diferenzas que manteñen e dos diferentes elementos que vinculan a ela, ambos os dous teóricos coinciden en que a interacción está no núcleo de todo fenómeno e comprensión do mundo no que vivimos.

Outra similitude entre ambas teorías pódese atopar curiosamente na idea de cambio. Aínda que este traballo discutirá posteriormente que conciben a transformación de xeitos moi diferentes -Wendt é máis modesto sobre a posibilidade de que se materialice o cambio, mentres que Lebow considera que é a norma-, é importante remarcar que ambas teorías teñen as ferramentas necesarias para explicar cambios e, máis destacable, ambos cren que os actores son capaces de produci-lo por si mesmos.

3.2. Diferenzas

Aínda que hai outros puntos de contraste para escoller, debido á claridade coa que se manifestan, esta sección centrarase nos seguintes tres puntos clave de diferenza: (a) o que cada teoría cre que preexiste á interacción, (b) a medida en que consideran posible cambio e, finalmente, (c) como entenden a identidade e as identificacións dun estado.

A primeira distinción significativa entre as dúas teorías pódese ver nos elementos que Lebow e Wendt cren que preexiste á socialización. Wendt argumenta que quedarían dúas cousas se eliminamos a interacción: (1) o aparello organizativo de goberno e (2) o desexo de preservar ese substrato material: a vontade de sobrevivir (Wendt, 1992). En oposición, Lebow só asume a existencia universal dos motivos que presenta. Esta toma, á súa vez, lévao a argumentar que moitos teóricos de RI, incluído Wendt, cometen o erro de tomar a vontade de sobrevivir como unha directiva concedida e primordial de todos os actores cando tratan de comprender o sistema internacional (Lebow, 2008, p. 70). Para Lebow, non debería sorprendernos que tales teorías leven a rúas sen saída cando na realidade se favorecen outros motivos. El exemplifica isto, argumentando que cando se está a priorizar o motivo do espírito, os actores adoitan estar dispostos a poñer en perigo a súa supervivencia para manter a súa autoestima/honra (Lebow, 2008).

Con respecto á segunda diferenza, aínda que ambos incorporan a idea do cambio na súa teorización, cada un ten diferentes puntos de vista sobre cando e como pode ocorrer. Wendt ar-

gumenta que a interacción e as institucións que esta crea, constitúen estruturas moi resistentes aos cambios. Polo tanto, o cambio só pode ocorrer cando hai unha razón para iso e os beneficios superan os custos (Wendt, 1992). Ao contrario de Wendt e outros construtivistas, Lebow cre que o cambio é a norma nestes sistemas, máis precisamente, as transformacións de culturas baseadas no apetito a culturas centradas no espírito e viceversa (Lebow, 2008). Porén, tamén afirma que este cambio non é lineal; pódese interromper, e sempre existe a posibilidade de caer en culturas baseadas no medo. Non obstante, sucederá progresivamente (Lebow, 2008, p. 568).

En oposición, Lebow fai a afirmación subversiva de que: “*nin os individuos nin os estados posúen [identidade]*” (Lebow, 2016, p.7), polo menos nas formas en que se adoita entender. O que realmente teñen, segundo el, son múltiples identificacións baseadas en roles, filiacións, relacións e comprensións do propio pasado. Partindo desta crenza e da teoría de Mead, Lebow argumenta que, aínda que os individuos teñen unha dobre dimensión nas súas identificacións (un “*me*” e un “*I*”), os estados non (Lebow, 2016). Para el, “*os estados non teñen psique e non poden ser tratados como persoas*” (Lebow, 2008, p.62); de forma que non poden crear auto-identificacións. Contrariamente, Lebow argumenta que os estados contan con identificacións impostas e revisadas continuamente por líderes políticos co obxectivo de conseguir apoio político (Lebow, 2016).

4. Conclusión

Aínda que ambas teorías comparten ideas semellantes, como identidades/identificacións e intereses; as formas en que empregan e interpretan eses conceptos varía moito. A teoría construtivista moderada de Wendt non se afasta demasiado das suposicións presentadas polas teorías realistas e liberais, mentres que Lebow vai moito máis aló na súa cruzada teórica, reexaminando moitas desas premisas baixo o prisma dos seus motivos. Estas diferenzas de enfoque levan aos puntos de contraste que este documento destacou ao analizar as identidades, ó cambio e o que Lebow e Wendt supoñen que precede á interacción; facendo parecer que ambas teorías son irreconciliables.

Estas disemellanzas que atopamos entre Wendt e Lebow poden parecer insuperables, pero non debemos deixar que escurezan o feito de que as súas semellanzas son moito máis significativas que esas desviacións. No seu núcleo, estas dúas teorías comparten a crenza común de que o sistema internacional e os seus elementos, xa se trate de xerarquías de motivos ou de institucións, son o resultado da interacción. Non só iso, senón que tamén cren que o cambio, en diferentes graos, é unha posibilidade a ter en conta. É debido a estas semellanzas que constitúen o núcleo duro das súas teorías, e non ás diferenzas que destacamos, que agrupamos a estes dous enfoques baixo a rama do construtivismo, pois ambos consideran que o mundo é, no nivel máis fundamental, unha construción social.

4.1. Implicacións prácticas

En calquera caso, o feito de que esas diferenzas fosen facilmente perceptibles creou a crenza de que unha comparación entre Lebow e Wendt podería ofrecernos unha oportunidade de ouro para comprender non só o que está no centro do construtivismo senón tamén cales son os seus

principais puntos de debate. Así mesmo, considerouse que tal comparación podería servir para axudar a mellorar a súa accesibilidade para aqueles que non estean familiarizados con este enfoque. Pero máis aló destes obxectivos, afondar nos conceptos e ideas destas teorías e comprender de que formas argumentan que o noso mundo está unido (Ruggie, 1998), permítenos obter información valiosa sobre, por exemplo, a dinámica das interaccións económicas entre os estados e outros actores no escenario global (Abdelal, 2009)

Por unha banda, comprender a importancia da interacción na conformación dos sistemas internacionais permite unha análise matizada das relacións económicas. As interaccións económicas, non son só impulsadas por factores materiais senón tamén por construcións sociais e significados compartidos entre os actores (Wendt, 1999). Ao aplicar o marco construtivista duro extraído destas dúas teorías, os responsables políticos e os economistas poden identificar mellor as oportunidades de cooperación e comercio, e anticipar posibles resultados ou cambios nas súas interaccións cos estados ou outros actores internacionais.

Por outra banda, o exame de como se constrúe a identidade e como repercute nesas interaccións podería axudar a arrojar luz sobre como se forman e perseguen os intereses económicos polos estados e outros actores. Como exemplo, unha aplicación práctica da teorización de Lebow podería axudar a un analista a predicir, cun alto grao de seguridade, as medidas económicas que tomará un determinado estado, dependendo do motivo particular que se está a priorizar (Lebow, 2008). A comprensión destas dinámicas pode informar as estratexias para a diplomacia económica e as tácticas de negociación, facilitando aínda máis o compromiso con socios internacionais e mellorando a competitividade económica no escenario global.

Estes elementos poden, sen dúbida, estenderse ás actividades exteriores de rexións específicas. No caso de Galicia, a comprensión obtida do noso exame comparativo, de aplicarse, podería contribuír a reforzar as estratexias económicas existentes na rexión. Mediante a utilización de principios e ideas construtivistas, Galicia podería participar con destreza en compromisos económicos estratéxicos e prepararse e adaptarse rapidamente aos cambios no panorama económico global. Noutras palabras, a teoría construtivista, e as subteorías exploradas poden ser de gran axuda para fortalecer a posición de Galicia na economía global ao tempo que se fomenta o crecemento económico e a prosperidade na rexión.

Fernando Miranda España. Autor principal. Universidade de Santiago de Compostela. Licenciado en Dereito pola Universidade de Santiago de Compostela. Actualmente cursa un Máster en Relacións Internacionais no King's College de Londres e especialízase en Análise de Política Exterior e Diplomacia. É unha activa voz académica, autor de diversos artigos sobre actualidade global e dun traballo sobre a ameaza híbrida da desinformación. Orcid: <https://orcid.org/0009-0004-7049-6475>. E-mail: fmirandaespana@gmail.com

Diego Sande Veiga. *é profesor de Economía Aplicada na Universidade de Santiago de Compostela. É doutor en Economía e Empresa. Tamén é funcionario da Consellería de Cultura, Educación e Universidade (en excedencia). Investiga e colabora co Grupo de Investigación ICEDE (Universidade de Santiago de Compostela) e co IGADI.*
E-mail: diego.sande.veiga@usc.es

Bibliografía

- ABDELAL, R: *Constructivism as an approach to international political economy*. Handbook of International Political Economy, Routledge, 2009, pp. 62-76.
- BARNETT, Michael L.: “Constructivism”, *The Oxford Handbook of International Security*, 2018, pp. 85–99. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198777854.013.7>
- LEBOW, Richard: *A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008. doi:10.1017/CBO9780511575174
- LEBOW, Richard: *National Identities and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2016. doi:10.1017/CBO9781316710982
- MEAD, George H.: “*Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*”, University of Chicago Press, Chicago, 1934.
- ONUF, Nicholas G.: “*World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*”, Routledge, 1989.
- RESNICK, Jacob: *Interview - Richard Ned Lebow*, E-International Relations, March 2, 2016. Available at: <https://www.e-ir.info/2016/02/15/interview-richard-ned-lebow-2/> (Retrieved, February, 24th, 2024)
- RUGGIE, John: *What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge*. International Organization, 52(4), 1998, pp. 855–885. <http://www.jstor.org/stable/2601360>
- SØRENSEN, Georg, JACKSON, Robert, & MØLLER, Janne: *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, 2022, pp. 192-221.
- WALTZ, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Pub., 1979.
- WENDT, Alexander: “*Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*”, International Organization, Vol. 46, No. 2, 1992, pp. 391–425. Available at: <http://www.jstor.org/stable/2706858> (Retrieved February 24th, 2024)
- WENDT, Alexander: *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999. doi:10.1017/CBO9780511612183
- WENDT, Alexander: “*The State as Person in International Theory*”, Review of International Studies, Vol. 30, No. 2, 2004, pp. 289–316. <https://doi.org/10.1017/s0260210504006084>